

Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumile

Märt Pöder
sündinud 11.09.1979
elukohaga Jakobi 13-2, Tartu 51006
kontaktitav gafaf@infoaed.ee

VVK 17.03.2023 otsuse nr 75 vaidlustus

Kaebetähtaja ennistamisest keeldumine

Valimiskomisjon selgitab otsuse punktis 4, et minu kaebus jääb tähtaja ületamise tõttu läbi vaatamata. Komisjon küll samas mainib, et “kaebaja osales vaatlemisel”, kuid jätab tähelepanuta fakti, et pöörduin 6.03 vaatlemise käigus e-hääletuse operaatori Indrek Leesi poole ja palusin häälte töötlemise protseduuride lõppedes võimalust vaadelda, kuidas jõuti lugemisel häälte tühistamiseni ja mis alusel otsustati arvestada pärast kl 20 antud hääli. Operaator selgitas, et tal pole võimalik seda infot avalikult häältelugemisel esitada, sest kasutatakse Microsoft Teamsi, ning palus mul teha vaatlustoimingu tarvis isikuandmete päringu, mille tegingi sealsamas kl 12:12 ning edastasin pealkirja all “Osalusvaatleja küsimused hääletustulemuste kindlakstelemise kohta” digiallkirjastatuna aadressidel indrek.leesi@valimised.ee, helena.stepanov@valimised.ee ja info@valimised.ee. Minu tõlgenduses oli seega tegu 6.03 häältelugemise vaatlustoimingu pikenedamisega valimiste läbiviija poolt põhjustatud viivituse tõttu – minu sellekohane vestlus operaator Leesiga on ilmselt jäädvustatud ka esmaspäevase häälte korduslugemise salvestuse. Kahjuks pole mul olnud võimalik selles veenduda, sest kuigi valimiste läbiviija lubas jagada vaatlejatega kõigi toimungute videoid, pole sellekohast infot jagatud ega ole ka vastatud minu vastavale päringule 20.03 kl 9:10.

Seejuures on komisjon olnud teadlik sellest, et osalen e-hääletuse vaatlejana, ka on komisjon arutanud minu kaebust ettevalmistavate toimingute osas ning 23.02.2023 otsusega nr 54 lubanud mulle alglaadimisketta varukoopiaga tutvumist, mida pole samuti veel võimaldatud ja mida tuleb seetõttu samuti pidada vaatlustoimingu pikenedamiseks valimiste läbiviija poolt põhjustatud viivituse tõttu, kui tahta, et otsust võiks pidada vaatlemisele tehtud põhjendamatult takistuse ületamiseks ning mulle kui vaatlejale võimaluse andmiseks viia vaatlus lõpule ning esitada vajadusel kaebus, kui tuvastan kõvakettal pahavara või muud kaebamisväärsed.

Komisjon kinnitab ka oma 17.03.2023 otsuse nr 75 raames, et on teadlik asjaolust, et “kaebaja on püüdnud elektrooniliste häälte avalikel kokkulugemistel teha kindlaks, missuguse kaebaja poolt edastatud konteineritest tuvastas riigi valimisteenistus kaebaja häälena, kuid tal

pole olnud võimalik seda kindlaks teha” ent on jätnud selle tähelepanuta ning käsitlenud 13.03 kl 23:59 esitatud kaebust eraldiseisva sündmusena, millega vaidlustati 6.03 tehtud toimingut. See ei ole tõsi ning komisjon kinnitas ka 16.03 koosolekul, et toimingud leidsid aset valimisteenistuse egiidi all veel 10.03, kui olin hoolimata 9.03 õhtul kl 21:14 saadud keelduvast vastusest oma 6.03 päringule leidnud viisi jõuda valimisteenistuse poolt korraldatud täiendavale häältelugemisele vmt üritusele, kuhu oli kutsutud üks valimistel osalenud erakond, kes mind enda delegatsiooniga koos sisse kutsus.

Ilmselt oleks võinud pidada 9.03 saadud vastust pikenenud toimingu lõpuks, kui ma poleks valimisteenistusega kohtunud erakonna käest saanud hääletusessioonide logisid, kus tuvastasin toimunud häältelugemise vmt käigus osade enda edastatud konteinerite puudumise ning pärisin selgitust nii selle kohta kui ka 9.03 saadud keelduva vastuse kohta. Tekkinud arutelude käigus nõustus valimisteenistus siiski rahuldama minu 6.03 esitatud palve tutvuda minu poolt edastatud konteineritega, kuid rõhutatult salajase häältelugemise vormis, mille käigus võisin ainult konteinerite sisu vaadelda, aga mitte salvestada foto või video vormis. Kuna 10.03 asetleidnud toiming oli sisuline jätk minu 6.03 vaatlejana tehtud arupärimisele, kus rahuldati minu 6.03 esitatud palve, siis käsitlesin seda toimingu uue lõppajana ning esitasin oma kaebuse enda hinnangul tähtaegselt 13.03 kl 23:59.

Tähtaegsuse küsimus tuli 16.03 toimunud läbirääkimistel valimiskomisjoniga korduvalt kõne alla ning selgitasin neile omalt poolt, miks peaks minu kaebust pidama tähtaegseks ning mulle näis, et komisjon pidas minu selgitusi veenvaks, sest tähtaegsust tunnistas alguses hulk komisjoni liikmeid. Üllatavalt esitas üks komisjoniliige aga koosoleku lõpupoole väite, et kuna ta nägi minu tegevuses vaatlejana eksperimenteerivat meelega, siis ei peaks selle tõttu minu kaebust pidama tähtaegseks. Komisjon kulutas ka ülemäära palju aega kõrvalistele tegevustele nagu minu tegevuse motiivide üle uudishimutsemine, kuigi neile oli ilmselgelt teada, et olin e-hääletuse vaatleja, kes võtab oma ülesandeid tõsiselt. Kuna koosoleku lõpu poole mulle tähtaegsuse küsimuses rohkem sõna ei antud, siis tuleb pidada seda tähtaja ennisutamise läbirääkimiste läbikukkumiseks, mille tulemusel komisjon keeldus pidamast minu kaebust tähtaegseks mõnel koosolekul väljatoodud põhjustest.

Tagasivaatavalt tuleb täheldada, et isegi kui pidada tähtajaks 9.03 kl 23:59, siis pole õigustatud nõuda vaatlejatelt informatsiooni läbitöötamist niivõrd lühikese aja jooksul (sain algselt justkui lubatud teabe edastamisest keelduva vastuse 21:14, mis oleks jätnud mulle reageerimiseks veidi üle 2 tunni hilisõhtul), eriti kui tegemist on e-hääletusega, mille korraldus on nii keeruline, et valimisteenistus ise vaeu sellest aru saab. Seetõttu on ootuspärane, et kui vaatlemine katkeb valimiste korraldaja poolsete viivituste tõttu olulise tähtsusega

teabe edastamisel või valimisteenistuse poolsete täiendavate toimingute vajalikkuse tõttu, siis peab lükkuma edasi ka kaebetähtaeg võib tuleb kaebetähtaeg mõjuvate põhjuste tõttu ennistada. Olen veendunud, et ülalkirjeldatud asjade käik sisaldab mõjuvat põhjust kaebetähtaaja ennistamiseks ja pole eluliselt usutav, et see jäi valimiskomisjoni jaoks kuidagi saladuseks, kuigi püüab teha muudel põhjustel ja asjade käiku osaliselt esitades teha nägu, et selleks pole põhjust.

Seetõttu taotlen Riigikohtult valimiskomisjoni korrigeerimist kaebuse tähtaegsuse osas.

Kaebuse sisu osas alustan valimiskomisjoni esitatud kahe vääranaloo-
gia tuvastamisest.

E-hääletuse protokollide alavääristamine

Esiteks on eksitav võrdlus Paavo Pihelga kaasusega Riigikohtu 21.03.2011 otsuses nr 3-4-1-4-11, sest mina ei püüdnud enda hääle jõudmist valimiste läbiviijani takistada ega väitnud pärast, et minu enda loodud kujuteldavad takistused on minu isiklike õiguste rikkumine. Vastupidiselt kinnitab valimiskomisjon, et neile on jõudnud päralt hulgasti igati korrakohaseid konteinereid, mis on nende süsteemis registreeritud ja potentsiaalselt sisaldavad lugemisele minevaid hääli. Seejuures püüab valimiskomisjon eksitavalt veenda justkui oleks hääle andmiseks vajalik ametliku valijarakenduse kasutamine, kui IVXV protokollid on avalikud ja seadusest ega mujalt tegelikult ühtegi sellist piirangut ei leia. Ka on IVXV protokollide üks põhiautoreid koostanud sõltumatu valijarakenduse Eesti Teadusagentuuri poolt rahastatud teadusprojekti raames eesmärgiga tagada valijale turvaline hääletamine kliendarvuti riskide minimeerimisega ning avaldanud ka selle valijarakenduse lähtekoodi [1]. Oma valijarakenduse koostamiseks on ka hulk muid põhjuseid, nt Linuxi rakendus ei võimaldanud erinevalt seaduse poolt nõutust nägemispuudega inimeste jaoks ekraanilugeri kasutamist [2], kuid minu puhul oli põhjuseks minu roll vaatlejana, mille raames soovisin protokollide täpset toimimist vaadelda ning veenduda valimiste tarkvara, IVXV protokollide ja seaduse kooskõllisuses. Seda ei võimalda binaarkoodis obfuskeeritud valijarakendus, mistõttu oli ainuke võimalus midagi vaadelda koostada eri komponentidest oma valijarakendus, mida ma ka tegin ning täitsin enda jaoks vähemasti protokollide lähivaatlemise eesmärgi, nt tuvastades anomaalia seoses sellega, et kõigile valijatele polnud tagatud seaduse poolt nõutud 30 minutit häälekontrolli võimalust (logide järgi puudutas see 2983 valijat, kes andsid oma hääle 4.03 pärast 19:45 ja mida puudutab komisjoni oma otsuse punktis nr 9).

Seejuures on kummaline komisjoni katse demoniseerida erialaterminoloogiast tsiteerides rõhutavalt minu tehnilist kirjeldust minu edastatud

konteineritest, “mis sisaldasid mitmesuguseid eri omaduste ja sisuga krüptogramme”, siis juhin tähelepanu, et valimiste läbiviija võttis vastu üle 300 000 eri omaduste ja sisuga krüptogrammi ning pidi tagama nende seadusele vastava kokkulugemise. Kuna minu edastatud konteinerid võeti vastu, siis ei erine need oma oluliste tunnuste poolest muudest konteineritest ning neid tuleks käsitleda nendega samaväärsena, mida minu hinnangul komisjon oma põhjendustes teha ei taha.

Seejuures ei kaeba ma mitte enda n-ö valijarakenduse üle, vaid valimiste läbiviija soovimatuse üle lugeda minu edastatud konteinerites leiduvad hääled kokku seaduses nõutud protseduurile vastavalt.

Konteineri vastuvõtmine pärast 20:00

Teine eksitav võrdlus komisjoni poolt on Riigikohtu 08.11.2021 otsuse nr 5-21-21 järeldeusega, mis puudutas hoopis olukorda, kus jaoskonnas hääletada soovinu nõudis e-hääletuse tulemuste tühistamist, kuna meedia oli eksitavalt teda informeerinud, et e-hääletajate hääletusaeg oli pabersedelil hääletajate omast 2,5 tundi pikem. Minu kaebuse aspektist pole problemaatiline e-hääletajate võimalus oma sessioon lõpetada kui selline, vaid selle lõpetamise võimaldamise meelevaldsus, mis väljendub ka ülal juba kirjeldatud faktis, et alates e-hääletuse viimasest 15 minutist kaob valijal häälekontrolli võimalus 30 minuti ulatuses.

Kuna mina edastas in valimiste korraldaja 10.03 korraldatud sessiooni käigus mulle edastatud info järgi oma viimase konteineri 20:13, siis jäi mul oma hääle kontrollimiseks umbes üks minut – ja see on ka üks põhjustest, miks ma ei suutnud tuvastada, kas mu hääle loeti korrektselt kokku. Siiski pole valimiste läbiviija suutnud osutada ühelegi otsusele vm dokumendile, milles oleks pärast e-hääletuse lõppu hääletamine reguleeritud.

Isegi kui pidada hädapärastelt põhjendatuks analoogiat pabersedelitega valimistega, kus valijatel lubatakse jaoskonda sisenevalt toiming mõistliku aja jooksul lõpetada, siis minu puhul eksivad nad faktiga sellest, et oleksin justkui end tuvastanud enne kl 20:00 ja seetõttu lubati mul sessioon lõpetada konteineri edastamisega kl 20:13, sest ma ei tuvastanud end enne kl 20, vaid algatasin kl 20:13 täiesti uue sessiooni identifikaatoriga 709a4c0ea2fcbc6faac2efb1f9d6f937, kui minu eelmine sessioon identifikaatoriga 6320d8eb009d3f05d358aee4d1300335 algas kl 19:56 ja lõppes oletatavasti kümnekonna sekundi jooksul.

Kui valimiste korraldaja soovib pidada minu 20:13 edastatud konteinerit nõuetekohaseks, siis peab ta leidma igatahes mõne muu põhjenduse, sj ajalehele “Õhtuleht” veergudel ongi ta seda tegevust põhjendanud hoopis teistmoodi ning väidab, et hääle andmise käigus ei toimunud

isiku tuvastamist ning “korrektne oleks logis selle kohas kriipsu kuuada”. [3]

Kuna valimiste korraldaja ei paista ise ka teadvat, miks ta tahtis 20:13 konteineri vastu võtta, mis olid konteineri vastuvõtmisega seotud asjaolud ja kas ta üldse selle tahtis vastu võtta, siis on kaheldav, kas pärast e-hääletuse lõppu antud hääle vastuvõtmine sellisel kujul saab vastata seaduses nõutule.

Seadust eirav häältelugemine

Kuigi esitasin üheainsa kaebuse, siis tegelikkuses on pärast hääletamise lõppu edastatud hääle küsimus sõltumatu seadust eirava häältelugemise protseduuri küsimusest, mis on minu kaebuse põhisisu.

Esiteks tuletan meelde, et valimiste ühetaolisuse põhimõttest tulenevalt tuleb kõiki hääli käsitleda võrdsetena ega saa neist ühtegi jätta kokku lugemata põhjusel, et selle andnud inimene oli valimiste vaatleja või kasutas hääle edastamiseks mõnda meetodit, mis tundub valimiste läbiviija jaoks tema piiratuse või mingite eelarvamuste tõttu kummaline.

Üldiselt on valimiste läbiviija kokkuvõte minu kaebuse asjaoludest korrektne, kuid see eksib järelduses, et minu hääle kokkulugemiseks on vaja rikkuda hääletamise salajasuse põhimõtet. Küll aga on tõsi, et häältel kokkulugemise protseduuri realiseeriv tarkvara realiseerib protsessi viisil, mis ei vasta RKVS §48⁷ nõudele, et tuleb arvestada viimast häält.

Seejuures ei vaidlusta valimiste läbiviija hääle definitsiooni kui valija tahteavaldust avateksti kujul nagu seda määratletakse IVXV protokollides ega ka valija märgistatud kandidaadina nagu seda määratleb RKVS. Ometi väidab valimiskomisjon oma otsuse punktis 8, et tuleb jätta kõrvale digitaalselt allkirjastatud konteiner, mida ei suudeta avada, sest see võrduvat nende meelest “kehtetu elektroonilise häälega”. Seejuures jääb sisulises mõttes selgusetuks, kuidas saab olla häält midagi sellist, mis ei ole avateksti kujul valija tahteavaldus või mis pole üldse loetav. Seaduse mõttes saab tingimisi pidada kehtetuks hääleks sellist tahteavaldust, millel puudub väljund valimistulemuse arvestamise mõttes, st kui valija tahteavaldus sisaldab kandidaadi nime ja numbrit, kes pole valimistel kandideerivate isikute nimekirjas või kes pole valija ringkonnas. Krüptogramm, mida pole võimalik avada, puuduvad mistahes hääle tunnused seaduse mõttes ja ka sisuliselt. Kuna seadus ühemõtteliselt ütleb, et tuleb kokku lugeda viimane häält, siis viimase hääle olemasolul peaks seda ka tegema.

Seega on seadusega vastuolus ka valimiskomisjoni 10.10.2022 otsus nr 47, mille järgi häält on korruga “ASiC-E LT vormingus fail, mille nimi

on teksti kujul e-hääletamise aeg” ja “e-häälte töötlemisrakenduse arvuti mälus olev andmehulk, mis koosneb neljast andmeelemendist ja neid eraldavatest märgenditest”. Probleem tuleneb ilmselt sellest, et on püütud piirduda määratlustes abstraktse “hääle” defineerimisega ja on mingil põhjusel välditud selle sidumist konteineritega. Näiteks pabersedelite puhul on selgelt eristatud hääli ja sedel, mis võimaldab lugeda kokku hääli ja tuvastada sedeleid, kus pealt pole hääled välja loetavad ja mille omadused ja millega tehtavad protseduurid on seaduses üksikasjalikult kirjeldatud. Kui järgida sama malli e-hääletuse puhul, siis samasuguseid probleeme ei tekiks.

Valimiskomisjon ilmselt valesti informeerituna IVXV protokollist haarab n-õ viimases hädas “seaduse mõtte” järele, aga seda pole vaja teha, sest ühiselt seadusest ja IVXV protokollist tuvastatud hääle definitsioonist lähtuvalt on võimalik hääled kokku lugeda, kui korrigeerida e-hääletuse tarkvara seaduses nõutule vastavaks. Valimistel kasutatavat tarkvara täiendati 2021. aasta KOV valimiste jaoks krüpteeritud sedeli kontrolliga, kuid see kontroll sooritatakse pärast korduvate häälte eemaldamist.

Lühidalt kokku võttes, kui sedel ei dekrüpteeru vormistusvea tõttu, siis sedel jäetakse kõrvale juba praeguste häältelugemise protseduuride raames ja seda tehakse enne sedelite anonüümimist ja dekrüptimist häältetöötuse etapis, mida kirjeldab käsiraamatu “3.1. Häälte tervikluse kontroll ja korduvhäälte tühistamine” [4]. Seega eksib valimiste korraldaja valimiste protseduuride kirjeldamisel käsiraamatu ja IVXV protokolliga vastu, mille raames tehakse seda, mida valimiste läbiviija meelest “seaduse mõte” välistab.

Sisuliselt piisab tarkvara lähtekoodis krüpteeritud sedeli kontrolli tõstmisest enne korduvate sedelite kontrolli [5], mille järel võiks saada enamiku vigaselt krüptitud sedeleid kõrvale jätta ning lugeda valija hääle kokku seaduse nõuetest lähtuvalt.

On kujuteldavad ka olukorrad, kus sedel ei dekrüpteeru mitte vormistusvea, vaid krüpteeringu enda vea tõttu. Ka sellised olukorrad on lahendatavad kooskõlas seaduse mõttega, näiteks kasutades sedeli sisu jaoks nullteadmüstõestusi, mis võimaldavad nende korrektsust hinnata ilma avateksti vaatamata. Selliseid lahendusi kirjeldab näiteks “Elektrooniliste häälte töötlemise protsesside analüüs” [6].

Siiski tundub, et keerulisema krüptograafia rakendamiseks on veel vaba, kui valimiste läbiviija ei suuda hoomata juba kasutatavat protokolliga ja on lahendamata hulk muid valimiste vaatlemisega seotud ja ilmselt põhiseaduse põhimõtete tõlgendusteni küündivaid probleeme.

Lõppkokkuvõttes on mu taotlus, et minu oletatav hääli, mis on praegu jäetud kokku lugemata, loetakse kokku seaduse nõuetele vastavalt.

[1] <https://github.com/Valeh2012/PersonalVotingMachine>

- [2] <https://digi.geenius.ee/eksklusiiv/valimisteenistus-jatab-osad-e-haaletada-soovivad-nagemispuudega-valijad-ukse-taha/>
- [3] <https://www.ohtuleht.ee/1081643/128tunnine-haaletusmaraton-e-haalte-logid-paljastavad-kuidas-inimene-asus-valimisirakenduses-sobivat-kandidaati-otsima-esmaspaeva-hommikul-ning-laupaeva-ohtul-leidis-ja-haaletas>
- [4] <https://www.valimised.ee/sites/default/files/2023-02/IVXV%20e-h%C3%A4%C3%A4letamise%20k%C3%A4siraamat.pdf>
- [5] <https://github.com/vvk-ehk/ivxv/blob/master/processor/src/main/java/ee/ivxv/processor/tool/SquashTool.java#L58-L59>
- [6] https://www.valimised.ee/sites/default/files/2023-02/H%C3%A4%C3%A4letamisprotsesside_anal%C3%BC%C3%BCs_v10.pdf